

Румунський народний одяг: традиція і сучасність

Марія Бутке

УДК 391(498)“312”

Maria Bâtcă. Romanian Folk Costume: Tradition and Modernity. The following study approaches the folk costume out of all the components of the Romanian culture and civilisation. Besides language, customs and traditions, the folk costume constitutes an emblem, a symbol, a point of reference, a fundamental identity constant that certifies the inclusion of its bearers into a certain cultural space that identifies and defines them spiritually. The folk costume is a material assembly with practical functions but also a cultural creation, imprinted with symbols and a pertinent communication means within the frame of the traditional rural community and, at the same time, an expressive visual language with multiple semantic valences.

Maria Bâtcă. Costumul popular românesc, tradiție și modernitate. Studiul de față abordează costumul popular în ansamblul tuturor componentelor culturii și civilizației române. Pe lângă limbă, tradiții și obiceiuri, costumul popular este o emblemă, un simbol, un punct de referință, o identitate fundamentală constantă care certifică includerea purtătorilor într-un anume spațiu cultural ce le identifică și definește spiritualitatea. Costumul popular este un ansamblu material cu funcții practice, dar și o creație culturală impregnată cu simboluri și mijloace pertinente de comunicare în cadrul comunității rurale tradiționale și, în același timp, un limbaj vizual expresiv cu multiple valențe semantice.

Увіковічнвши неоціненні архетипні цінності давніх цивілізацій карпатсько-дунайсько-понтійського простору і примноживши їх завдяки постійній здатності до асиміляції та творчої обробки елементів з інших культурних ареалів, румуни створили один з найбільш гармонійних та витончених народних костюмів на європейському континенті.

Як результат колективної творчості, народний одяг несе послання поколінь, підсумовуючи матеріальний та духовний виміри румунського етносу. Поряд з мовою, звичаями і традиціями народний костюм є знаком, символом, фундаментальною константою належності його власника до певного географічного та культурного простору, що ідентифікує та визначає його духовно. Народне вбрання відображає суспільні, моральні та естетичні цінності суспільства.

Супроводжуючи людину в усіх життєвих ситуаціях (буденних, святкових та обрядових) з дитинства до старості, народний костюм є матеріальним ансамблем з утилітарними функціями і водночас із культурною концепцією. Він є яскравим засобом спілкування, експресивним візуальним мовленням із множинними значеннями в рамках традиційної селянської спільноти.

Народний одяг пов'язаний з географічним середовищем, кліматом, порами року, заняттями, соціальним та матеріальним статусом власників, а також з буденним та святковим його використанням. Він є вираженням вікових особливостей носіїв, їх менталітету та експресії місцевого духу.

Упродовж століть розроблялися різноманітні форми одягу, комплекси народного вбрання з типологічними та декоративними варіантами, що було пов'язано з історичними, політичними, соціально-економічними та культурними факторами, характерними для певних адміністративно-територіальних одиниць Румунії. Із цих територіальних одиниць, що виникли за економічних умов та суспільних відносин феодальної епохи, окреслились етнографічні зони, які характеризуються етнокультурною спадкоємністю та збереженням основ-

них рис буття румунського народу. Ці етнографічні зони були одиницями творчості, генерування та збереження суспільних традицій. У рамках етнографічних зон народний одяг розвивався по-різному від одного історичного періоду до іншого, побутуючи в особливих, притаманних йому формах. Таким чином, можна вести мову про розмаїття вбрання та його вираження, про костюмний ансамбль та поведінку, властиві кожній етнографічній зоні.

У чому ж полягає унікальність та специфічність румунського народного вбрання? Його характеризує стильова єдність, збереження деяких архаїчних елементів у крої та оздобленні. Традиційні заняття румунського народу – рослинництво і тваринництво – дали мешканцям основну сировину, необхідну для створення одягу в умовах домашнього виробництва. Використання в усьому етнічному румунському просторі сировини рослинного (конопель, льону, бавовни) та тваринного (вовни і шовку) походження, давнього крою, а також найбільш архаїчних традиційних декоративних технік вишивки (поверхневого шва, декорування зборок з вивороту) і традиційних орнаментальних мотивів забезпечили типологічну та декоративну єдність румунського народного костюма.

Поява нової сировини, зокрема промислової вовни та бавовни, збагатила композицію та хроматичну палітру декорування вбрання. Використання в оздобленні селянських сорочок, особливо в зонах Мусчел, Арджеш і Вранча, золотистих і сріблястих металевих ниток та стразів сприяло витворенню оригінального стилю. Ці матеріали вимагали застосування нових технік декорування та художнього вирішення. Мова йде про еволюцію народного вбрання шляхом стильових удосконалень, що надало одягу довершеності та краси.

Деякі орнаментальні елементи в оздобленні народного одягу походять з доісторичних часів, вони пов'язані з культом плодючості та культом Сонця. Більшість із них мали світове поширення (ромб, коло, петля, трикутник, зірка, баранячі роги тощо). Ці елементи дають змогу

виділити художні композиції, властиві європейському простору та культурам поза його межами. Архаїчні геометричні мотиви, що трапляються на давніх різновидах одягу з музейних колекцій, втратили свій магічний і релігійний зміст і є лише художніми елементами композицій. Часто вони поєднуються з іншими видами орнаментів: релігійно-символічними (хрести, проскура), зооморфними (баранячі роги, олень), орнітоморфними (птахи), скеоморфними (вила, гачки, ланцюжки), антропоморфними (очі, очі з бровами) та рослинними стилізованими мотивами (квіти, листя, гілки, фрукти), що створює особливі художні ефекти.

Якщо принципи побудови орнаментальних композицій є однаковими, то способи поєднання народними майстрами мотивів орнаменту в рамках декоративної структури різняться. Однаковий мотив з'являється в різних інтерпретаціях, отримуючи інші значення, інше смислове навантаження, як завдяки вираженню за допомогою різних технік, так і через місце та роль у рамках орнаментальної композиції.

Хроматика – ще один важливий елемент, який забезпечує стильову цілісність костюма, зокрема поєднує всю декоративну структуру. Народна майстриня використовує закони контрасту та гармонії, виявляючи естетику класичної рівноваги. Якщо при декоруванні традиційних деталей одягу основними кольорами були червоний і чорний, вишиті по золотистому та сріблястому тлу, то з часом кольорова гама збагатилася іншими барвами. Кольори виразно підкреслюють вікові відмінності та сімейний стан, а також виявляють етнічні й регіональні особливості. Спосіб декорування вбрання пов'язаний з важливими життєвими подіями: вихід дівчат на танець, заручини, одруження, відхід у вічність. Оскільки світ села не був соціально та культурно однорідним, то вбрання слугувало соціальною ознакою, що вказувала на належність власника до певного стану, його статус у суспільстві. Певні знаки на одязі носили тільки багаті люди, що підкреслювало їх перевагу над іншими членами спільноти.

Як змінюються епохи і з'являються нововведення, так і одяг, який їх відображає, змінює форми та способи художнього вирішення, пристосовуючи їх до вимог та потреб відповідного історичного періоду. Варто, однак, зазначити, що зміни в традиційному вбранні щодо його типологічної структури відбувалися дуже повільно, упродовж тривалого періоду. Зміни швидше стосувалися сировини, з якої виготовляли костюм, та оздоблення, зокрема кольоровою гамою.

Як підкреслював Міхай Поп, вбрання, «як і інші культурні блага, є елементом соціального контакту, засобом спілкування між людьми, знаком, за допомогою якого людина пізнається у різних ситуаціях. [...] Костюм розрізняє і зближує»¹.

Жіночий народний костюм

Розглянемо деякі різновиди головних уборів, які разом із зачіскою у свідомості традиційної сільської громади вказували на належність їх носіїв до певної спільноти.

Рушниковий убір (stergarul) – найпростіша форма платового головного убору, який був основним способом покривання голови жінки в румунському традиційному народному вбранні. Витканий з конопель та льону, пізніше – з бавовни, він був поширений у Мунтенії, Олтенії, Молдові, Банаті, Добруджі, частково Трансильванії. Якщо прямокутна форма цього убору є однаковою в усіх областях, де його носять, то розміри, прийоми виготовлення, декорування та спосіб носіння мають свої особливості в різних регіонах. Спочатку композиційна система оздоблення цього головного убору була простою: смуги чи ряди смуг, які мають паралельне розташування або розміщені на кінцях (основна частина при цьому не прикрашалася). З часом орнаменти, що ґрунтуються на ритмічній послідовності смуг, збагатилася по краях ажурним мереживом та візерунками зі стилізованими геометричними, орнітоморфними, символічними, скеоморфними та фітоморфними мотивами. У регіонах Олт, Арджеш, Мусчел узорі вишивали різнокольоровими шерстяними нитками. Рушниковий головний убір поєднався в деяких зонах з іншими видами уборів, такими як: «феска» (*fesul*), «кеїца» (*căița*)², «чапсе» (*ceapsa*)³, хустка.

«Мараме» (marama) – варіант рушникового головного убору, який виготовляли в сільському середовищі з шовку. Ареал розповсюдження шовкового «мараме», призначеного для святкових днів, охоплював Олтенію, Мунтенію, південь Молдови та південь Трансильванії. На прозорому шовковому тлі виділялися геометричні або стилізовані квіткові мотиви, вишиті товстими бавовняними, штучними шовковими чи шерстяними нитками.

У другій половині XIX ст. у деяких областях Банату, Трансильванії та Молдови традиційний рушниковий головний убір та «мараме» замінила купована **хустка (basmaua)**, що було пов'язано з впливом міської моди. Поряд з утилітарною хусткою виконувала символічну та ритуальну функції, зокрема в обрядах переходу.

Косинка (tulpan) – різновид хустки прямокутної форми, складова народного вбрання рівнинних зон, розповсюджена також у Добруджі. Раніше її виготовляли з домотканого пофарбованого рослинними барвниками лляного та конопляного полотна або з купованого полотна. «Турпан» носили як самостійний головний убір або як складову комплексу жіночого головного убору. У святкові дні його прикрашали маленькими яскравими намистинками, стразами, мережкою, мереживом. У зонах Мехедінц та Олт цей «турпан» виконував обрядову функцію, що було пов'язано з переходом молоді до статусу одружених жінок.

До жіночих головних уборів фіксованої форми належать «чапсе» та «конч». **«Чапсе» (ceapsă)** – убір, згадки про який містяться в писемних джерелах XVIII та XIX ст., був важливим знаком заміжньої жінки. Він зберігся в традиційному костюмі гірських зон Банату, у басейні Хацегу та в зоні Педурени Хунедоари аж до кінця Першої світової війни. «Чапсе» ткали з конопель, льону, бавовни, вовни, а для орнаментування використовували бавовняні, шерстяні, шовкові нитки, металеві

нитки, намисто, блискітки, шнури та різні декоративні нашивки. За формою та кроєм вирізнялися декілька варіантів з локальною специфікою.

«**Конч**» (*conciul*)⁴, з локальними варіантами «конч» зі шнурком, «конч» з монетами, чалма і вуаль, був характерним для жіночого вбрання рівнинної зони Банату, побутуючи в багатьох областях поряд із «чапсе». Цей убір з'явився між другим і третім десятиліттями XIX ст. внаслідок східного та південнодунайського впливів та ввійшов до румунського народного вбрання. «Конч» виготовляли з бавовни, шовку, рідше – з вовни. Основним мотивом в його оздобленні був ромб, поряд з яким використовували стилізовані рослинні мотиви. Завдяки своїм витонченим візерункам та поєднанню різних матеріалів – стрічок, нашивок, мережива, монет, штучних квітів, шматочків дзеркала – «конч» водночас виконував роль прикраси.

До третьої групи належать головні убори, що складаються з фіксованої частини та покривала, що вільно спадає і носить зверху. Вони мають декілька варіантів за способом поєднання складових елементів: «кейца з помесельником» (*săia cu romeselnic*) (Країна Олту), яка складається з фіксованого чепця в поєднанні з рушниковим убором; *перемітка з ажурною сіткою* (*vălitoarea cu ciure*) – з тонкої дрібнофрованої тканини, що пов'язувалась навколо голови, та ажурної квадратної сітки («чурел») із тюлевої тканини, вишитої по кутах шовковими або різнокольоровими шерстяними нитками (Сібіу); *перемітка («велітоаре»)* з фіксованою частиною, закрученою двічі або тричі на підкладку, інша – вільно спадає (Тирнаве, Алба).

Капелюх (*pălăria*) належить до четвертої групи головних уборів, що ввійшли до комплексів жіночого народного вбрання таких зон: Арджеш, Мусчел, Прахова, Димбовіца, Бран, Країна Олту, Муреш, Тирнаве, Сібіу, Алба, Клуж, Біхор, Селаж, Бістріца-Несеуд, Тіміш. Виготовлений з фетру або соломи, капелюх побутує в декількох варіантах, залежно від форми «калоти» (*calotă*) та полів. Його носили окремо чи в поєднанні з рушниковим убором, «мараме», хусткою. У святкові дні дівчата та молоді жінки прикрашали капелюх стрічками, намистинами, шнурами, підвісками, квітами, нашивками.

«**Феска**» (*fesul*) – це головний убір східного походження, який часто трапляється в жіночому народному одязі Олтенії та Мунтенії, Молдови та Добруджі. У зонах Кимпія Романацілор, Кимпія Бреїлей та Добруджа «феска» була ознакою соціальних відмінностей завдяки декоруванню, розташованого на чолі, золотими та срібними монетами. Оскільки «феску» використовували під час обряду покривання нареченої, то вона була знаком посвячення, який засвідчував перехід до статусу заміжніх жінок. Бідніші дівчата одягали замість дорогого убору червоний *капюшон* (*gluguş*), виготовлений зі шматочків поясної тканини.

Сорочка (*sămaşa*), основна складова жіночого вбрання, має безліч типологічно-декоративних варіантів, позначених архаїчними способами крою, видами та прийомами орнаментациї.

За способом виготовлення стану і з'єднання рукавів (від плечей або від шиї) розрізняємо два основні типи сорочок у румунському жіночому народному одязі: *тунікоподібна сорочка* та *сорочка, призбирана біля шиї*. Ці два типи сорочок, що мають свої варіанти, співіснували в усьому румунському просторі.

Тунікоподібна сорочка (*sămaşa dreaptă*) належить до прадавнього культурного фонду людства, маючи за прототип туніку, яка побутувала на території Центральної Європи ще з епохи бронзи. Завдяки простому крою з трьох прямокутних частин, спочатку без коміра, тунікоподібна сорочка посідає особливе місце в історії народного вбрання. Ця архаїчна форма крою збереглася донині в молдавських сорочках на лівому та правому берегах Прута. Смуги в текстурі полотна ткалися з ниток різної якості, серед яких були кольорові – їм належала особлива роль у декоруванні. Геометричний або стилізований рослинний декор є стриманим, розташованим біля вирізу на лінії плечей, на краях рукавів, на подолі та комірі (за його наявності).

Сорочка зі вставкою (*sămaşa cu placă*), поширена в усьому румунському ареалі, є варіантом тунікоподібної сорочки, що ввійшла до народного вбрання, починаючи з другої половини XIX ст., під впливом міської моди.

Сорочка, призбирана біля горловини (*sămaşa încrefiţă la gât*), відома в спеціалізованій літературі під назвою «сорочка *карпатського* типу», ідентифікована під час археологічних розкопок фракійсько-ілірійських поселень, зображена також на статуетках, знайдених у таких місцевостях: Кукутени Яського повіту, Ведастра Олтського повіту, балканських поселеннях Бутмір та Вінца. Прототип цієї сорочки, що трапляється в жіночому народному вбранні і донині, зображено на Траяновій колоні в Римі, на монументі в Адамклісі (Добруджа), на надмогильній плиті III–IV ст., що зберігається в Археологічному музеї м. Загреб, а також знайдено в Хорватії в похованні ілірійської жінки. Ареал поширення цього типу сорочки охоплює країни Центральної та Південно-Східної Європи (Словаччину, Моравію, південь Польщі, українське Закарпаття, Болгарію, Сербію). Орнаментальні мотиви були розташовані на рукавах у трьох традиційних варіантах (*вишитий наплічник, складки, хвилясті візерунки*), на грудях (по обидва боки вирізу сорочки), на спині та подолі. Використання кольорових ниток, стразів та яскраво забарвленого намиста, золотистих і сріблястих металевих ниток, кольорових плям, що чергуються з білим тлом, як і динаміка чергування прикрашених ділянок з ділянками без орнаментів, посилюють художню цінність сорочки; кожна деталь при цьому становить унікальний скарб румунського народного мистецтва. Численні функції, які виконувала сорочка, – ознака етнічної та регіональної ідентичності, що вказувала на вік, нагоду, з якої її вдягали, сімейний, соціальний та матеріальний стан власниці, а також символічна, ритуальна функції у весільних обрядах – розкривають її особливу важливість в ансамблі жіночого вбрання.

Прикраси, що їх носять у святкові дні або з нагоди церемонії, надають народному вбранню декоративного звучання та ознак розкоші. Вони пройшли довгий шлях від магічного значення до знакового статусу, вирізняючи стать, вік, нагоду, з якої їх одягають, та сімейний стан жінки. Якщо представниці вищого соціального прошарку могли дозволити собі носити прикраси з дорогоцінних матеріалів – золота, справжніх перлин, то менш заможні імітували ці прикраси, виготовляючи їх з дешевих матеріалів: міді, алюмінію, скла, кістки, каменю, дерева, кераміки.

Намісто (salbă), виготовлене із золотих та срібних монет, було найдорожчою прикрасою, що доповнювала вбрання, чітко вказувала на певну соціальну категорію власниці. Прикраси, що складаються із золотих монет, виконували обрядові функції, оскільки їх носила наречена з нагоди весілля. Коралові кольє, відомі серед місцевих жителів під назвою «дорогі згарди», носили в Марамуреші та Оаші тільки дівчата й жінки, які належали до сільської аристократії, а також багаті дівчата. 20–30 разків коралового намиста скріплювали срібними кільцями, що слугували застілками, при цьому кожен рядок мав по великому коралу посередині. Коралові намиста часто поєднувалися з венеціанським намистом, розетами, бронзовими хрестиками, срібними монетами. Окрім прикрас, виготовлених з дорогоцінних металів, частіше траплялися вироби з напівдорогоцінних металів: міді, латуні, олова та бронзи. Одна з найбільш оригінальних архаїчних зон – Педурени Хунедоари – спеціалізувалася на художній обробці латуні та олова, з яких виготовляли ланцюжки, каблучки, шпильки, що доповнювали жіноче вбрання. Найпоширенішими прикрасами в усіх вікових групах були вироби з бісеру, оздоблені переважно геометричними мотивами.

У типології традиційного жіночого вбрання визначальну функцію відіграють види **поясного одягу**, що частково або повністю прикривають поділ сорочки. Їх форми та спосіб носіння зумовили формування трьох основних типів румунського традиційного вбрання: *костюм з горботкою (costumul cu catrință)*, *костюм з «фотью» (costumul cu fotă)* та *костюм з «вилніком» (costumul cu vâlnic)*, до яких пізніше додався новіший вид – *костюм зі спідницею*. Різноманітна термінологія на позначення цих видів поясного одягу, а також значне поширення термінів у всьому карпатсько-балканському просторі свідчать про їх давнє походження.

З одягу, що частково покривав поділ сорочки, залишаючи відкритими його боки, набула поширення **горботка** (Трансильванія, Банат, Олтенія, Мунтенія, Береган, Добруджа та частково Молдова). Це тканина прямокутної форми, розміри якої відрізняються в різних етнографічних зонах, а на талії підтримується тканим поясом. Будучи архаїчним одягом фракійсько-іллїрійського походження, поширеним в егейсько-середземноморському та карпатсько-балканському просторах (горботка зображена на статуетках, знайдених у місцевостях Вінца та Кирна), вона виготовлялася з вовни та шерсті (вовни найкращої

якості, отриманої за допомогою спеціальних щіток), конопель, бавовни, рідше – із шовку, до яких наприкінці XIX – на початку XX ст. додалися металеві нитки, кольоровий шовк, оксамит та сукно. Горботку прикрашають різними орнаментальними композиціями, які відрізняються в різних етнографічних зонах способами розпланування декоративних полів, поєднання та інтерпретації елементів орнаменту, технікою реалізації декоративних мотивів та кольоровою гамою. Горботку носять або в парі: одну спереду, а другу ззаду (цей спосіб найбільш розповсюджений), або окремо, над подолами, тобто спереду (Оаш, Біхор, Арад), або ж у поєднанні з «фотью», «вилніком», фартухом та спідницею.

Різновидом горботки є **«опрег» з бахромою (opregul cu franjuri)**, поширений у балканському просторі та середземноморському басейні, складається з двох основних частин: верхньої, тканної, що має назву «петек» (*petec*), довжина якої не перевищує 30 см, та прикріпленої до неї бахроми у вигляді вертикальних смуг завдовжки 50–60 см, яка вільно спадає. Співвідношення між довжиною витканої пілки і довжиною бахроми, декоративна та хроматична композиція бахроми – це ознаки, за якими розпізнають місце походження цього різновиду горботки. Ареал розповсюдження «опрегу з бахромою», що засвідчують статуетки з епохи бронзи, обмежується такими територіями: Валя Бістреї, Валя Алмежулуй, Валя Жіулуй та Хацег. «Опрег» з бахромою часто трапляється і в румунів із сербської частини Банату, ареал його поширення охоплює також інші зони Південно-Східної Європи (населені албанцями та групами арумунів).

Іншим різновидом горботки є **фартух (șorțul)**, який складається рідше з однієї частини, а частіше – з двох чи трьох тканин горботки, з'єднаних швом по довжині. Фартух зі складками на талії широко розповсюджений у Трансильванії. Фартух західного та центрально-європейського походження ввійшов до румунського народного вбрання через саську частину Трансильванії. Його завжди носили спереду – або окремо (Сату Марє, Біхор, Селаж, Арад, Хунедоара), або в поєднанні з іншими різновидами одягу: горботкою, спідницею тощо.

До типу одягу, що покриває поділ жіночої сорочки, належить **«фота» (fotă)** – прямокутне полотнище, яким щільно обгортали стан, при цьому два кінці спереду накладали один на другий; на талії підперізували поясом (*bete*). Територія поширення цього архаїчного виду одягу, широко розповсюдженого в середземноморських та егейсько-азійських культурах, запозиченого також арабською культурою, охоплює Молдову, північ Мунтенії (до річки Тополог, де «фота» співіснує з горботкою), верхню частину Валя Мурешулуй (Тулгеш – Топліца) та зону Брану. Вона поширена і на українських теренах, на Середньому Сході та в Південно-Східній Азії (Індії та Індонезії). При виготовленні тканини для «фоти» використовували вовняні нитки на основу і піткання, або на основу – бавовняні, а на піткання – вовняні. Пізнішетканинутакали надвапоножізі «стреметуре» (*stră-*

mătură)⁵, канви, бавовни, кольорової бавовни, шовку, пряжі з чорним, рідше – фіолетовим, вишневим, червоним або коричневим, полем чи тлом, у якому чергуються темно-зелений і темно-червоний, гранатовий і темно-зелений кольори тощо. З типологічного погляду «фота» має дві форми: класична пряма «фота» та «фота» зі складками. Вона може різнитися кількістю пілок, з яких її шують. У Молдові та частково в деяких зонах Мунтенії «фота» складається з одного шматка тканини. У зонах Арджеш, Мусчел, Димбовіца, Бузеу, Римніку Серат та Ілфов вона складається з двох пілок, зшитих по горизонталі. Спосіб розміщення декоративних полів на трьох частинах «фоти», з характерним чорним кольором по краях та задній частині або орнаментованій лише по краях, зумовив розмаїття орнаментальних варіантів. Пряму «фоту» носили, зазвичай, окремо, а в поєднанні з горботкою тільки в повітах Арджеш та Вилча. «Фота» зі складками має кілька різновидів, відомих під назвами «фота з Прахови», «фота з Моечіу» та «пештеман з Влашки».

«Вилнік» (*Vâlnic*) («фота» зі складками) – це різновид поясного одягу, що входить до комплексу зимового вбрання, прямокутної форми, до 4 м завдовжки та 0,8 м завширшки, завдяки чому її носять у складках. Вона має вигляд незшитої спідниці з накладеними один на одного кінцями. Витканий з вовни у два поножі, «вилнік» складається з двох довгих пілок, розташованих горизонтально. Ареал його розповсюдження охоплює Олтенію та частково Мунтенію, які мали тісний зв'язок з Балканами. «Вилнік» трапляється і в інших народів (сербів, болгарів, албанців), у регіоні з фракійським субстратом, що простягається вздовж Дунаю. Його носять або окремо, або в поєднанні з горботкою (повіти Мехедінц, Горж, Вилча, Долж, Олт, Арджеш).

Чоловічий народний одяг

З типологічного та декоративного погляду чоловіче народне вбрання характеризується стриманим орнаментом і строгою та вишуканою кольоровою гамою. Чоловічий костюм виявився більш консервативним, аніж жіночий, не зазнавши в своєму розвитку суттєвих змін. Це функціональний костюм, ідеально пристосований до носіння його в певних географічно-кліматичних умовах, який дає змогу визначити рід занять і водночас походження власника.

Шапка (*săciula*) та **капелюх** (*pălărie*) як складові чоловічого вбрання з плином часу зазнали численних типологічних варіацій залежно від матеріалу, крою та способу носіння. Хутряні шапки та солом'яні капелюхи виготовляли переважно сільські майстри, а капелюхи із сукна були продуктом мануфактурного виробництва. Шапки, які виготовлялися найчастіше з овечого та ягнячого хутра, рідше – з козячого, мали кілька різновидів, залежно від форми та крою: *висока шапка* (*săciula înaltă*), що мала найбільший ареал розповсюдження, *низька шапка* (*săciula joasă*) та *чабанська шапка* (*săciula toacănească*) – різновид зрізаної шапки, яку переважно носили чабани (Сібіу, Прахова, Вранча, Арджеш, Горж, подекуди у Вилчі та Добруджі).

Капелюх – має ряд типологічних варіантів, що різняться формою верхньої частини (*calotă*), а особливо формою та розмірами полів залежно від регіону та матеріалу, з якого його виготовлено (фетр, солома).

Сорочка (*sămăța*) як основна частина чоловічого костюма вирізнялася, залежно від місцевості, переважно типологічно різноманітністю, формою та способом з'єднання рукавів зі станом, кроєм стану тунікоподібні сорочки, кількістю та розташуванням клинів, довжиною. З основного типу – прямої, або давньої, сорочки – з часом розвинулися решта варіантів: *довга сорочка з боковими клинами*, *сорочка з «барбурь»* (клини із закінченням у формі букви М), *коротка сорочка*, *дуже коротка сорочка*, *коротка сорочка з «кітлом»* та *сорочка зі вставкою*.

Тунікоподібна сорочка зберігає архаїчну систему крою, яка трапляється і в жіночих сорочках: викроювання прямокутних частин для стану та рукавів, що з'єднуються на плечах. Для пошиття чоловічої сорочки використовували таку сировину, як коноплі, льон, вовну, бавовну та шовк. Полотно ткали у два поножі, воно було просте або прикрашене смугами з більш товстих білих бавовняних ниток основи, які утворювали рельєфний орнамент. Для святкових сорочок використовувалося полотно, прикрашене смугами з шовку або фігурної бавовни.

Довга сорочка з боковими клинами є першим варіантом тунікоподібної сорочки, вона широко розповсюджена майже в усьому румунському ареалі. У гірських та передгірських зонах довжина сорочки сягала коліна або нижче коліна; у рівнинних зонах сорочка була нижче колін, сягаючи іноді й литки. Залежно від форми та кількості бокових клинів сорочка була прямою або розширеною донизу. Рукави були або широкими, вільними в нижній частині, або звуженими біля манжета.

Сорочка з «барбурь» (*sămăța cu barburi*), характерна для чабанів, які мешкають по обидва боки Карпат, має відмінні риси, а саме вісім клинів – чотири бокові (по два з кожного боку) та чотири центральні, що мають трикутну форму.

Коротку сорочку, з боковими клинами або без них, носили зі своєрідними «кітлами» та штанами або тільки зі штанами. Різновид короткої сорочки в Марамуреші та Країні Оашу має особливу систему крою: полотно розташовувалося горизонтально по довжині, перетягували через плечі та руки, залишаючи оголеним плечима чоловічого торсу.

Коротка сорочка з «кітлом» (*sămăța scurtă cu fustanelă*). У деяких зонах, таких як Молдова, Карпати та підкарпатські зони, низ короткої сорочки відокремлювали від стану складками або плісировкою. Ця сорочка фракійсько-іллірійського походження трапляється в арумунів, зокрема греків та албанців.

Сорочка зі вставкою (*sămăța cu platcă*) – один з варіантів прямої сорочки, що виник наприкінці XIX – на початку XX ст. під впливом міста, замінивши в багатьох зонах тунікоподібну чоловічу сорочку, будучи краще пристосованим для роботи.

Декор чоловічих сорочок зосереджений на комірі, вирізі, плечах, нижньому краї рукавів та подолах і складається з геометричних мотивів, вишитих конопляними, лляними, шерстяними та шовковими нитками. Смуги з білої більш грубої бавовни, введені в нитки основи вздовж або в піткання впоперек, з червоної, рідше – чорної бавовни, а також квадрати, що утворюються внаслідок перехрещення ниток основи та піткання, складають декор, який разом з вишитими орнаментальними мотивами підвищує художню цінність сорочки.

Штани. Розрізняють літні (конопляні, лляні, бавовняні) і зимові (шерстяні) штани. До різновиду літніх штанів належать «іцарь» (ițari), «портяниці» (izmene) та «гачі» (gacii).

«Іцарь» шили з лляного або бавовняного полотна з візерунками, характерними для молдавського одягу. Подекуди їх виготовляли з вовняної тканини.

«Портяниці» – термін, що використовується на всьому румунському ареалі на позначення штанів, що їх носили в теплу пору року. Незалежно від прямого чи розширеного крою, «портяниці» шили з конопляного, лляного та бавовняного полотна.

«Гачі» – короткі штани, що найчастіше трапляються в північно-західній частині Румунії і характеризуються дуже широким кроєм штанів.

До різновиду зимових штанів належать: шкіряні штани «чоаречь» (cioareci), пошиті з грубої тканини, обробленої в ступі, прямого або вузького крою, обов'язково білі, які в Мунтенії та особливо в Олтенії називаються «іцарь» та «недраджь» (nădrăgi). «Іцарь», виготовлені з тоншої тканини, ніж та, що використовується для «чоаречь», необробленої в ступі, теж білого кольору, мають більш вузький крій штанів, характерний для молдавського одягу; штани, пошиті з домотканого полотна темного кольору, міського крою.

До зимових штанів належать і виготовлені з грубої вовняної тканини темного кольору (чорного, сірого, фіолетового), дуже широкого крою у верхній частині та вузького від колін і нижче, наближені до форми шароварів: «недраджь» (nădrăgi), «потурь» (poturi), «чакшірь» (ceacșiri), «дімії» (dimii). Це назви турецького походження, що відображають культурні зв'язки, які південь Румунії мав упродовж століть з Південно-Східною Європою.

Пояси – спільні елементи в жіночому та чоловічому вбранні. Окрім практично-утилітарної функції (підтримувати поясний одяг, що прикриває тіло від талії донизу), пояси мали й художню цінність. Існують місцеві варіанти поясів, залежно від сировини, техніки виготовлення, декорування, розмірів та способів носіння.

«Брие» (brâie) належать до типу тканих з вовни поясів, які іноді поєднуються з конопляними та особливо з бавовняними нитками. Вони мали найбільший ареал поширення, спочатку зберігаючи природний колір льону – білий або сірий. З плином часу червоний колір почав переважати в усіх етнографічних зонах країни.

«Бете» (bete) є вужчими та довшими, ніж «бриє», характеризуються багатим орнаментуванням. Спочатку ці обидва різновиди поясів не прикрашалися, оскільки виконували переважно утилітарні функції. Чоловічі «бриє» обгорталися «бете» або шкіряними поясами. Характерним орнаментом тканих поясів була смуга, розміщена по довжині або ширині назовнішньому його боці або з обох боків (декоративна композиція в цьому разі відрізнялася). Такі пояси можна носити на обидва боки. Чергування смуг з геометричними мотивами, стилізованими фітоморфними, орнітоморфними, зооморфними і навіть антропоморфними мотивами, вишитими вручну або за допомогою «спетязи» (speteaza) значно посилює декоративну композицію та естетичну цінність поясів.

Для чоловічого народного костюма (особливо в районах проживання чабанів) був характерний широкий шкіряний пояс «кімір» (chimir), або «шерпар» (șerpar), яким підперізували сорочку, прикрашений штампованими візерунками та вишивкою, виконаною смужками кольорової шкіри.

Взуття

Взуття, спільне як для чоловічого, так і для жіночого вбрання, мало локальну специфіку, тісно пов'язану з географічними та кліматичними умовами та родом заняття жителів.

Постоли («опінч») (opinci) – традиційне взуття, яке носили в усі пори року, ідеально пристосоване до рельєфу, як гірського, так і рівнинного. Їх викроюють з одного прямокутного шматка свинячої або телячої шкіри. За типологічними ознаками вони набували різного вигляду, залежно від способу, яким формували носок постоло, що називався «гургуї» (gurgui), його розміру та напряму, від того, як моделювалася п'ятка, способу зав'язування шнурків. Вовняні, конопляні, бавовняні, ткані та в'язані онучі («об'еле»), одягали до постолів.

Верхній вовняний та хутрянний одяг

Ансамблі жіночого та чоловічого вбрання доповнювалися в холодну пору року теплим верхнім одягом, виготовленим з вовняних тканин («суман») або з овечого хутра та вовни (кептарі та кожухи).

«Суман» (sumanul), форма, декор, кольори та локальні назви якого різняться залежно від місцевості, виготовляли з домотканого вовни, обробленої в ступі, натурального кольору, ткали на чотири поножі, рідше з «вилтоаре» (vâltoare). «Суман» викроювали з прямокутних частин на кшталт прямої туніки, що сягала довжиною нижче колін; такий крій підкреслював лінії фігури. В архаїчних формах «суман» не мав коміру та клінів. Щоб надати виробу елегантності та розкоші, народні майстри застосовували клини прямокутної форми, розташовані по боках, а згодом косі, із загостреним кінцем, заведеним під руку. Через великі поли трапецієподібної форми клини прив'язували до рукавів, що надавало рухам легкості. Для оздоблення довгого грубого домотканого одягу використовували шнури. Найпоширенішими були «сарад» (saradul) і «бирнаш», (bârnașul), виготовлені вручну, а також аплікації з «гейтан» (găitan) (шнури, сплетені з вовняної, бавовняної

або шовкової пряжі) чи кольорового промислового сукна, які поєднувалися з орнаментами, утвореними зі шнурів або поліхромної художньої вишивки, виконаної за допомогою вовни, шовку та бавовни. Розміщення декору на комірці, грудях, клинах, краях рукавів та подолу формує скульптурний образ: костюм із «суманом» надавав фігурі особливої монументальності.

Принципи крою теплого одягу можна віднайти і на виробках, пошитих зі шкур та хутра тварин (кептарі та кожухи).

Кептарі – безрукавний вид одягу, що має два варіанти: «глухі» – заглиблені кептарі, які застібуються на плечі та під пахвою або лише під пахвою (їхній крій давав змогу розміщувати декор по всій поверхні); «розстібнуті» – кептарі прямої або розширеної (з клинами) форми, довжина та декор яких відрізнялися залежно від статі, віку, нагоди і місцевих традицій.

Кожухи відрізняються від кептарів наявністю рукавів і тим, що вони завжди мають розріз спереду. Через особливості крою та багатство декору кожухи, призначені для святкових днів або церемоніальних нагод, були дуже дорогими виробами. Існував цілий ряд технік для декорування кептарів та кожухів: від поліхромних вишивок з вовняних, тонких шерстяних, кольорових бавовняних та шовкових ниток, вишивок із металевих ниток, бісеру, блискіток до орнаментів, вирізаних зі смуг білої шкіри, прикрашених художньою вишивкою чи пофарбованих та прикрашених аплікаціями «ірхе» (*irha*), плетінням з «ірхе», інкрустаціями з інших матеріалів (шматочків дзеркал, металевих прикрас), аплікаціями з кольорових гудзиків, шнурів та бахром. Пізніше додалася облямівка з дорогого хутра (тхір, куниця, видра) та чорного і коричневого каракуль або з домотканої тканини (з вовни або шовку), які імітували каракуль. Усе це підсилювало художньо-естетичне значення кептарів та кожухів, які гармонійно поєднувалися з рештою складових народного вбрання.

Народний костюм містить у собі безмежні та спресовані рівні пізнання суті й духу румунів, виражені через мову художніх форм і знаків, що прикрашають вбрання, особливо те, яке одягають у святкові дні з ритуальною та церемоніальною метою. Силует костюма, вписаний у вертикально видовжений прямокутник, а також ритмічність ліній орнаменту, підпорядкованого активній динаміці, забезпечує скульптурний, монументальний характер румунського народного вбрання. Надзвичайна пластичність костюма зумовлена узгодженістю, що встановлюється між одягом, що закриває тіло від талії донизу (горботка, «фота»,

«вилнік»), більш важкими і жорсткими, і тим, що вкриває верхню частину (сорочка), більш м'якими, еластичними та легкими. Спосіб і місце розташування орнаментальних мотивів, які в минулому мали магічне та символічне значення, кристалізувалися в образні взірці, стійку художню мову, що збереглися дотепер завдяки традиції. Естетична цінність народного костюма завжди була пов'язана з його корисністю та необхідністю. Таким чином були виготовлені комплекси вбрання, урівноважені з композиційного та хроматичного погляду, які склалися з функціонально-декоративних елементів, створення та поєднання яких базувалися на естетичних принципах та законах народної культури.

Костюм має художню цінність завдяки смислому наповненню тієї функції, яку він виконує, а також завдяки зв'язку з естетичною та художньою концепціями, сформованими етносом, представником якого є народний митець. У народному менталітеті естетичне переплітається і навіть об'єднується з етичним, прекрасним, будучи, власне, підпорядкованим суспільним моральним цінностям, які завжди склали основу існування традиційного села. Творчий процес ґрунтувався на моралі, етичних нормах та законах спільноти, які повністю відповідали історичній, соціальній та духовній дійсності.

Народний костюм відображає спосіб життя, у якому суспільні одиниці (родина, група, спільнота), психологія, життєва філософія, менталітет і форми художнього вираження утворюють непорушну єдність.

Накопичені глибока чутливість, вразливість і творча сила румунського етносу були багатовіковою основою селянської спільноти, яка впродовж століть намагалася збагатити і вдосконалити засоби та форми самовираження, налагоджуючи культурні зв'язки та обмін з іншими цивілізаціями, асимілюючи та творчо переробляючи усе нове, пристосовуючи його до автохтонних потреб та естетичного бачення. Будучи складовою етнографічної спадщини, художнього скарбу певного етносу, традиційний народний костюм потребує захисту та збереження. Популяризація народного костюма передбачає знання та розуміння системи традиційних знаків, розшифрування функцій та значення кожної деталі одягу, а також сенсу художнього послання, що міститься в складових елементах ансамблю вбрання. Нині репрезентують народний костюм музиканти – вокалісти, виконавці народної музики, члени фольклорних ансамблів пісні і танцю, які виступають не тільки в Румунії, але й поза межами держави. Вони мають увіковічнити те, що характеризує нас як народ, зберегти для прийдешніх поколінь всі думки і почуття тих, хто жив до нас.

Примітки

¹Цит. за: Stoica G., Vasilescu V. *Portul popular din Gorj // Comitetul Județean de Cultură și Educație Socialistă. – Gorj, 1971. – P. 7.*

²Чепчик специфічної форми, який

носили жінки в Банаті й Трансильванії.

³Чепчик з білої тканини, багато оздоблений кольоровими прикрасами.

⁴Дерев'яне або шерстяне в'язане коло, огорнене полотном або

вплетене в косу, яке в деяких регіонах заміжні жінки носили під хусткою.

⁵Випрядена та пофарбована різними кольорами вовна.

Переклад з румунської Аліни Бордіан та Антонія Мойсея